

Фомін А. І.,

аспірант кафедри господарського права
та процесу Національного університету «Одеська юридична академія»

ПОНЯТТЯ, ЕЛЕМЕНТИ ТА ОСОБЛИВОСТІ ГОСПОДАРСЬКИХ ІНТЕРНЕТ-ПРАВОВІДНОСИН

Анотація. В статті розглянуто питання визначення поняття господарських Інтернет-правовідносин, їх структурних елементів та характерних рис, що притаманні лише даній категорії правовідносин. Проведено класифікацію господарських Інтернет-правовідносин та об'єктів господарських правовідносин.

Ключові слова: Інтернет, мережа, господарські правовідносини, Інтернет-правовідносини, суб'єкти правовідносин, об'єкти правовідносин.

Постановка проблеми. Глобальна мережа Інтернет — символ рубежу ХХ і ХХІ століть, одне з найбільш вражаючих втілень сучасної технологічної думки — стає усе більш потужним чинником впливу на економіку та сферу господарювання. Спроби системного концептуального опрацювання відповідної проблематики стикаються з труднощами особливого роду. Правові проблеми, пов'язані з віртуальною реальністю і електронними комунікаціями викликають безліч питань, кожне з яких торкається накопиченого людського досвіду, стимулює виникнення ефектних асоціацій та формулювань. Характер багатьох видів діяльності в Інтернеті, новизна даних процесів можуть створити враження непридатності концептуальних засобів, якими користуються дисципліни, що мають солідну академічну історію. Цими обставинами та стислістю історії вивчення господарської діяльності в Інтернеті, пояснюється дефіцит теоретичної цілісності і глибини в роботах по проблемах Інтернету, характерна для багатьох з таких робіт концептуальна еkleктичність. Може скластися думка, що такий стан справ є неминучим наслідком мозаїчності і швидкої зміни самого об'єкту. Проте це враження помилкове. Можливості серйозного теоретичного опрацювання правових проблем Інтернету, зокрема господарської діяльності

та господарських правовідносин в Інтернеті, об'єктивно існують.

Аналіз останніх досліджень та вивчення нерозв'язаних проблем. Питаннями правової регламентації Інтернету і діяльності з його використанням займалися І. Жилінкова, В. Г. Манус, В. П. Мазуренко, О. М. Мазуренко, М. Г. Скачков, Л. Д. Сітдікова, О. Шевченко та ін. Проте питання правового регулювання господарської діяльності залишається відкритим та дискусійним, що вимагає від правників вироблення як теоретичних, так і практичних рішень щодо регулювання вказаної сфери суспільних відносин.

Викладення основного матеріалу. Насамперед необхідно визначити, що таке Інтернет у його юридичному розумінні, оскільки Інтернет, як правило, розглядають в якості технічної системи. Типовим, наприклад, є визначення Інтернету як «всесвітньої «мережі мереж», певної сукупності технічних засобів, стандартів і домовленостей, яка дає змогу підтримувати зв'язок між різними комп'ютерними мережами у світі» [1]. Закон України «Про телекомунікації» визначає Інтернет як всесвітню інформаційну систему загального доступу, яка логічно зв'язана глобальним адресним простором та базується на Інтернет-протоколі, визначеному міжнародними стандартами [2]. Але такий підхід не може задовольнити юристів насамперед тому, що таке визначення базується на неюридичній термінології і таким чином не може включатися до існуючих юридичних конструкцій, застосовуватися у юридичній теорії та практиці. Наочне домінування технічної сторони Інтернету не повинно заважати юридичному осмисленню цього феномена. Тому цілком виправданим буде вихід за межі таких категорій як «технічні стандарти», «протоколи», «мережі електрозв'язку» і конструювання власно юридичної концепції Інтернету [3].

В спеціальній літературі були запропоновані підходи щодо визначення Інтернету як об'єкта або суб'єкта права.

У першому випадку Інтернет пропонувався розглядати як сукупність майна (технічний комплекс), який належить певним особам на праві власності. У другому — робилася спроба знайти у Інтернеті ознаки юридичної особи (організаційну єдність, майнову відокремленість, керуючі органи і т. ін.) [4]. В процесі обговорення було прийняте рішення щодо неможливості застосування до Інтернету категорії об'єкта або суб'єкта права. Така думка є сьогодні найбільш поширеною [5].

Більш продуктивним можна вважати інший підхід. Враховуючи те, що об'єктивне право передусім виступає як нормативно-ціннісний регулятор суспільних відносин і основна функція права в цілому є саме регулятивна, можна розглядати Інтернет як об'єкт правового впливу, тобто йдеться про відносини, що складаються між її користувачами в процесі функціонування Інтернету. Таким чином, у юридичному вимірі Інтернет можна розглядати як сукупність особистих та майнових відносин, які виникають при застосуванні Інтернет-технологій і за своєю природою потребують правового нормування [6]. Трансформуючи дану конструкцію через призму господарського права, можна дійти висновку, що Інтернет — сукупність господарських відносин, які виникають при застосуванні Інтернет-технологій і за своєю природою потребують правового регулювання.

Інтернет є віртуальний технологічний простір господарської діяльності. Здійснюючи діяльність у сфері суспільного виробництва, спрямовану на виготовлення та реалізацію продукції, виконання робіт чи надання послуг вартісного характеру, що мають цінову значеність, суб'єкти господарювання вступають між собою у правові відносини.

На сьогодні можна виокремити певні різновиди господарських відносин в Інтернеті, які потребують правового визначення та врегулювання.

Зокрема, класифікувати господарські Інтернет-відносини можна за наступними підставами: предмет, мета вступу в правовідносини, за місцем існування.

За предметом:

1) це відносини, які пов'язані з функціонуванням й доступом до Інтернету. У зв'язку з тим, що Інтернет є складним та багатофункціональним технічним засобом, виникають специфічні відносини між виробниками, споживачами та власниками різноманітних ресурсів серверів, сайтів, адрес електронної пошти, доменних імен тощо.

2) відносини, що виникають у сфері електронної комерції (електронного бізнесу). Цей термін уже отримав досить широке розповсюдження. З правової точки зору він означає сукупність правочинів, які укладаються за допомогою Інтернет-технологій — договорів купівлі-продажу, перевезення, страхування, надання послуг, банківських розрахунків тощо. На 29 сесії Комісії ООН по праву міжнародної торгівлі прийнято Типовий закон про електронну торгівлю, який рекомендовано резолюцією 51/162 Генеральної Асамблеї від 16 грудня 1996 р.

3) відносини щодо використання у господарській діяльності в Інтернеті прав інтелектуальної власності. Тут постає багато питань, які мають бути вирішені, в тому числі за допомогою правових засобів. Насамперед це пов'язано з тим, що розміщення об'єктів виключних прав в Інтернеті дає широкі можливості для їх неправомірного використання (несанкціонованого розповсюдження, тиражування тощо). Тому традиційні механізми захисту авторських та інших прав в Інтернеті в багатьох випадках виявилися не ефективними. Справа в тому, що традиційна концепція щодо всебічного захисту володільців виключних прав зіткнулася з концепцією свободи Інтернет-простору. Прибічники останньої концепції вважають, що Інтернет із самого початку був задуманий і реалізований як засіб вільного розповсюдження інформації [7]. Таким чином особа, яка свідомо розмістила в Інтернеті будь-які результати своєї творчої діяльності, тим самим уже погодилася з їх використанням широким загалом споживачів. Утім, такий однобічний підхід навряд чи може бути визнаний правильним. Тому визначення певного балансу інтересів користувачів Інтернету та володільців авторських та інших виключних прав має бути знайдено.

4) відносини, що виникають стосовно захисту конфіденційної інформації в Інтернеті, забезпечення цілісності систем, інформаційної

безпеки, запобігання розкриттю комерційних таємниць. Регулювання Інтернет-відносин такого роду певною мірою вже здійснюється як на міжнародному, так і на державному рівнях. Насамперед це стосується найбільш небезпечних різновидів дій, пов'язаних із використанням Інтернет-технологій. Так, на 109 сесії Комітету Міністрів Ради Європи (8 листопада 2001 р.) була прийнята «Конвенція про кіберзлочинність».

За метою вступу в правовідносини можна виділити:

а) комерційні правовідносини. Суб'єктами таких правовідносин є суб'єкти господарської діяльності, які використовують блага, що були придбані для підприємницької і іншої діяльності, не пов'язаної з особистим, домашнім і сімейним споживанням;

б) комерційно-споживчі правовідносини. У таких правовідносинах, з одного боку, суб'єкт господарювання отримує комерційну вигоду, а з іншого боку, споживач придбаває блага для особистого, сімейного, домашнього і іншого подібного використання;

в) некомерційні правовідносини — у таких правовідносинах суб'єкти господарювання реалізують діяльність, спрямовану на досягнення економічних, соціальних та інших результатів без мети одержання прибутку.

За місцем існування можна виділити:

а) повністю віртуальні правовідносини. Правовідносини цього виду виникають і існують тільки в кіберпросторі. Наприклад, правовідносини щодо оренди доменного імені;

б) частково віртуальні правовідносини. У відмінності від групи правовідносин, що належать до першого виду, ці правовідносини породжуються юридичними фактами, що мали місце в кіберпросторі, і певною мірою поведінка суб'єктів переноситься у звичне юридичне середовище. Наприклад, придбаний товар за договором купівлі-продажу, укладеного шляхом електронного обміну даними, доставлятиметься в матеріальному просторі.

Структурні елементи господарських Інтернет-правовідносин також мають специфіку.

Насамперед варто розглянути розуміння суб'єкта правовідносин в загальній теорії права, але безвідносно до спорів, що точаться навколо питання щодо відмінності чи тотожності понять «суб'єкт права» та «суб'єкт правовідносин».

Під суб'єктом права розуміється особа або організація, за якими держава визнає здатність бути носіями суб'єктивних прав та юридичних обов'язків [8]. Також необхідно враховувати той факт, що не природа не суспільство, а лише держава в дійсності визначає, хто і за яких умов може бути суб'єктом права, а, відповідно, і учасником правовідносин, якими якими він повинен володіти [9].

Учасниками правовідносин є суб'єкти права, під якими розуміються люди та їх об'єднання, що виступають в якості носіїв передбачених законом прав та обов'язків. Коло суб'єктів права залежить від волі держави [10].

Суб'єктами права є особи чи організації, за якими законом визнана особлива юридична якість правосуб'єктності, що дає можливість брати участь в різноманітних правовідносинах з іншими особами та організаціями [11].

Суб'єкт правовідносин деякими авторами визначається як особа, яка бере участь у правовідносинах та наділена суб'єктивними правами та юридичними обов'язками. Інші автори визначають, що суб'єкт правовідносин — це окремі люди або організації, які у відповідності до норм права наділені здатністю бути учасниками правовідносин. Суб'єктами правовідносин виступають право — та дієздатні фізичні особи, юридичні особи та держава в цілому [12].

Аналізуючи наведені визначення, можна дійти висновку, що за наявності різноманітних поглядів та думок, визначаються спільні для суб'єктів правовідносин риси:

1) суб'єкти правовідносин — це особи, що реально існують, наділені волею та здатні цю волю виразити;

2) суб'єкти правовідносин наділені суб'єктивними правами та юридичними обов'язками;

3) наявність у суб'єктів правовідносин санкціоновані державою, закріплені в нормі закону.

Враховуючи специфіку Інтернет, деякі автори висловлюють сміливі ідеї щодо розширення та удосконалення поняття Інтернет-правовідносин. Так, А. Максуров зауважує, що програми-роботи (штучний інтелект, створений і запрограмований людиною) також можуть виступати в якості суб'єктів Інтернет-правовідносин [13]. З цією думкою частково можна

погодитись, і вона, безумовно, заслуговує на подальший розвиток, але на сучасному етапі науково-технічного розвитку визнання штучного інтелекту суб'єктом Інтернет-правовідносин може викликати цілу низку правових колізій, зокрема питання відповідальності.

Загальнотеоретичне визначення суб'єкта правовідносин цілком прийнятне та застосовне до визначення господарських Інтернет-правовідносин.

Суб'єктом господарських Інтернет-правовідносин може бути будь-який суб'єкт господарського права, що має доступ в Інтернет. Особливостями суб'єктів господарських правовідносин є:

- 1) складність визначення дієздатності особи, з якою вступаєш в правовідносини;
- 2) поява віртуальних організацій, які створюються користувачами Інтернет з метою здійснення комерційної діяльності, причому тільки у кіберпросторі;
- 3) використання так званих програм-роботів, тобто програмних засобів, що дозволяють вступати в правовідносини автоматично;
- 4) складність у визначенні фізичного місцезнаходження інших учасників конкретних правовідносин.

Звертаючись до питання визначення об'єкта Інтернет-правовідносин, варто звернутися до змісту даного терміну. Слово «об'єкт» (від лат. *objectum* — предмет) вживається у різних словниках, в енциклопедіях та в науковій літературі в кількох значеннях. Об'єктом називають те, що протистоїть суб'єкту, тобто свідомості, внутрішньому світу як дійсне, як частина зовнішнього світу [14]. Таке розуміння терміну «об'єкт» пов'язане з тим, що у філософській науці, починаючи з 17 ст. поняття «об'єкт», як і схоже з ним «суб'єкт», стало вживатися перш за все в гносеологічному сенсі [15]. Близьке до цього значення має слово «об'єкт» і в його загальноживаному сенсі. Під об'єктом розуміється зовнішній світ поза нами й незалежно від нашої свідомості, що є предметом пізнання [16] або явище, предмет, на який направлена чиясь діяльність, увага [17].

Об'єктом господарських Інтернет-правовідносин є поведінка суб'єкта, спрямована на те або інше благо, поведінка суб'єктів не направлена один відносно одного. Що стосується благ, на які спрямована дія суб'єктів, то їх можна розділити на три групи:

а) блага, що мають цінність тільки в межах кіберпростору і без нього існувати не можуть. Наприклад, доменне ім'я — спосіб індивідуалізації Web-серверів;

б) блага, що мають цінність скрізь, тобто як в межах, так і за межами кіберпростору. Наприклад, дисковий простір, тобто частина жорсткого диска на Web-сервері;

в) блага, що мають цінність тільки за межами кіберпростору.

Зміст господарських Інтернет-правовідносин в широкому сенсі, включаючи суб'єктивні права і обов'язки (юридичний зміст) і взаємодію суб'єктів у рамках юридичного змісту, специфічний. Специфіка визначається віртуальним простором, в якому здійснюється взаємодія суб'єктів господарювання. Інтернет — по суті технологічне довілля. Нові технології, що застосовуються в Інтернет-просторі (кіберпросторі), неминуче створюють нові ситуації, які існуючий закон не може регулювати. Іноді закон навіть гальмує розвиток нових правовідносин. Кіберпростір радикально підриває зв'язок між юридично значущими явищами і їх фізичним місцезнаходженням. Розширення глобальної комп'ютерної мережі руйнує зв'язок між географічною локалізацією та, по-перше, владою місцевих органів державної влади і управління, що намагаються встановити контроль над інтерактивною поведінкою; по-друге, результатами інтерактивної поведінки, що виражаються щодо окремих осіб або на речах; по-третє, законністю зусиль місцевого суверенітету встановлювати правові норми, що застосовується до глобальних явищ, до яких відноситься Інтернет; по-четверте, здатністю визначення норми, якої правові системи застосовуються, виходячи з фізичного місцезнаходження. Кіберпростір не має територіально визначених меж, електронний обмін даними не залежить від географічного місцезнаходження суб'єктів господарювання. Інтернет дозволяє взаємодіяти суб'єктам господарських Інтернет-правовідносин, які не знають, і у багатьох випадках не можуть знати про місцезнаходження іншого суб'єкта господарювання. Визначення місцезнаходження є життєво важливим, але тільки місцезнаходження усередині кіберпростору, що складається з «адрес» технічних засобів, між якими здійснюється електронний обмін даними, що опосередковує господарські

Інтернет-правовідносини. Система байдужа до фізичної локалізації цих технічних засобів, і немає ніякого необхідного зв'язку між адресою Інтернету і фізичною юрисдикцією.

Таким чином, ще однією специфічною рисою господарських Інтернет-правовідносин є їх наднаціональність, оскільки Інтернет-простір не просто дозволив зробити територіальні межі прозорішими, а перетворився на нове юридичне поле, яке стало наднаціональним приватноправовим простором.

Вищезазначені специфічні риси господарських Інтернет-правовідносин диктують необхідність розробки нового підходу до правового регулювання таких відносин.

Уряди деяких держав намагаються зупинити або регулювати потік інформації, що перетинає їх кордон. Але це по своїй суті міри обмежувальні і торкаються більшою мірою електронного обміну даними, що опосередковує, господарських Інтернет-правовідносин, а не самих цих відносин. Уряди деяких держав зменшують диспозитивність в правовому регулюванні господарських Інтернет-правовідносин, встановлюють торгові і інші обмеження потоку інформації, що перетинає державні кордони, не даючи можливості учасникам електронних угод, самостійно регулювати їх власні справи. Інші намагаються прийняти нормативні акти, що регулюють усю електронну торгівлю, оскільки вона може несприятливо вплинути на резидентів. Проте такий спосіб врегулювати господарські Інтернет-правовідносини, у тому числі комерційну діяльність, в кіберпросторі не припустимий, оскільки встановлення таких норм тягне обмеження суверенітету держави, резидентом якої є суб'єкт господарських Інтернет-правовідносин, дії якого намагається підпорядкувати своєму праву правозастосовний орган держави контрагента.

З урахуванням вищезазначеного можна визначити поняття господарських Інтернет-правовідносин — це взаємний правовий зв'язок двох і більше суб'єктів з приводу майнових або немайнових благ, який породжується обставинами, що виникають і існують у Інтернет-просторі (віртуальному просторі, кіберпросторі), яка опосередковується електронним обміном інформацією і характеризується наднаціональним характером, рівністю і автономією волі суб'єктів.

Висновки. Таким чином, правова природа кіберпростору і господарських Інтернет-правовідносин виділяє їх з існуючої системи господарських правовідносин в окрему систему, що вимагає вироблення самостійного методу і механізму правового регулювання. Наведений перелік та класифікації господарських Інтернет-відносин, хоча й носять загальний характер, переконливо свідчать, що вони є неоднорідними за своєю правовою природою. Виокремлення критеріїв для чіткої класифікації господарських Інтернет-відносин — досить важке завдання. Спільним для цих відносин є те, що вони виникають, існують та припиняють своє існування в Інтернеті. Проте різноманітність Інтернет-відносин, що постійно розвиваються та ускладнюються, безпосередньо впливає і на характер їх правового регулювання. З огляду на це постає важлива ціль — розробка та впровадження відповідних юридичних механізмів, засобів, здатних ефективно впливати на господарські відносини в мережі Інтернет, і забезпечувати їх всебічний розвиток.

Література:

1. Макарова М. В. Електронна комерція : учебный посіб. / М. В. Макарова. — К., 2002. — С. 16.
2. Див. <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1280-15>
3. Жилінкова І. Правове регулювання Інтернет-відносин / І. Жилінкова // Право України. — 2003. — № 5. — С. 124.
4. Петровский С. В. Категория «Интернет» в Российской правовой доктрине / С. В. Петровский [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://psv.yurclub.ru/content/view/36/5/>
5. Кристальный Б. Концепция российского законодательства в области Интернета / Б. Кристальный, М. Якушев [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://www.russianlaw.net/law/general/a84/>
6. Жилінкова І. Правове регулювання Інтернет-відносин / І. Жилінкова // Право України. — 2003. — № 5. — С. 125.
7. Чувахин А. Право и Интернет: а есть ли пересечение? / А. Чувахин [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://www.russianlaw.net/law/general/a62/>
8. Марченко М. Н. Проблемы теории государства и права : учебник / М. Н. Марченко. — М., 2007. — С. 645.
9. Матузов Н. И. Теория государства и права : учебник / Н. И. Матузов, А. В. Малько. — М., 2003. — С. 183.
10. Теория государства и права : учебник для юрид. вузов / Под ред. А. С. Пиголкина. — М., 2003. — С. 143.
11. Абдуллаев М. И. Теория государства и права : учебник для вузов. — М., 2004. — С. 92.
12. Мелехин А. В. Теория государства и права : учебник. — М., 2007. — С. 241.
13. Максуров А. Понятие субъектов Интернет-отношений / А. Максуров // Право и экономика. — 2006. — № 6. — С. 67.
14. Краткая философская энциклопедия. — М., 1994. — С. 313-314.
15. Философский словарь / Под ред. И. Т. Фролова. — 4-е изд. — М., 1980. — С. 307-308.
16. Современный словарь иностранных слов. — СПб, 1994. — С. 418.
17. Ожегов С. И. Словарь русского языка / С. И. Ожегов. — 23-е изд., испр. — М., 1991. — С. 439.

Фомин А. И. Понятие, элементы и особенности хозяйственных Интернет-правоотношений

Аннотация. В статье рассмотрены вопросы определения понятия хозяйственных Интернет-правоотношений, их структурных элементов и характерных черт, присущих только данной категории правоотношений. Проведена классификация хозяйственных Интернет-правоотношений и объектов хозяйственных Интернет-правоотношений.

Ключевые слова: Интернет; сеть; хозяйственные правоотношения; Интернет-правоотношения; субъекты правоотношений; объекты правоотношений.

Fomin A. I. The concept, elements and features of commercial legal Internet-relationships

Summary. The article considered the definition of commercial Internet-relationships and their structural elements and characteristics that are specific only to this category relations. Classified commercial legal Internet-relationships and objects of commercial legal Internet-relationships.

Keywords: Internet, network, economic legal relationships, Legal no-relationships, subjects of legal relationships, objects of pravootno-sheniy.